

**ПРОТИДІЯ БАНДИТИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РОКІВ**

**COUNTERACTION TO GANGSTERISM
IN THE UKRAINIAN SRR IN THE FIRST HALF 1930TH**

**Греченко В.А., д.і.н., професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6**

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних та недосліджених проблем історико-правової науки – протидії бандитизму в першій половині 1930-х рр. Поняття «бандитизм» та «банда» з'явилося в нормативно-правових актах більшовицької влади в 1921 р. і потім уточнювалося в Кримінальних кодексах УСРР 1922 та 1927 років та деяких інших постановках. У 1930-ті рр. під бандою в теорії радянського кримінального права розуміли стійку, озброєну групу осіб, що складалася не менше чим із двох осіб і мала на меті здійснення нападів на державні, громадські установи чи підприємства або окремих осіб. Проте з появою в радянському кримінальному законодавстві складу бандитизму виникла проблема розмежування його з розбоем, що теоретично так і не була вирішена в той час. У 1930-і рр. відбувається політизація теорії та практики боротьби з бандитизмом. Термін «бандитизм» став широко застосовуватися для обґрунтування репресій стосовно критиків та супротивників радянської влади та особистої влади Й.В. Сталіна. Економічна криза, колективізація і Голодомор початку 1930-х років супроводжувалися зростанням злочинності в СРСР, у тому числі й бандитизму. Протидія бандитизму в 30-і роки ХХ століття покладалася на підрозділи міліції та органи державної безпеки. У складі відділів – відділень кримінального розшуку Управління робітничо-селянської міліції НКВС Української СРР – протидія кримінальному бандитизму входила в коло завдань перших відділень. У статті наводяться дані про участь працівників міліції в боротьбі проти окремих банд на Полтавщині, Сумщині, Чернігівщині. Діяльність банд у документах того часу характеризувалася як кримінальна, якщо вона мала корисливі мотиви, і політична, якщо вона спрямовувалася проти представників влади. Міліція досить активно та успішно протидіяла бандитизму, ліквідовуючи банди у збройних сутичках, використовуючи агентурно-розшукову роботу та допомогу місцевих активістів.

Ключові слова: Україна, 1930-ті роки, протидія бандитизму, ДПУ, НКВС, міліція.

The article is devoted to the coverage of one of the topical and unexplored problems of historical and legal science – are counteractions to gangsterism in the first half 1930th. A concept “gangsterism” and “band” appeared in the normatively-legal acts of bolshevist power in 1921 and then specified in the Criminal codes of Ukrainian SRR 1922 and 1927 and some other resolutions. In 1930th under a band in the theory of soviet criminal law understood a steady, armed group of persons, that was folded not less than by what from two persons, that has for an object realization of attacking public, public institutions or enterprises or individuals. However with appearance in the soviet criminal legislation of composition of gangsterism there was a problem of differentiation of him with a robbery, that in theory so not was decided in that time. In 1930th there is politicizing of theory and practices of fight against gangsterism. A term “gangsterism” began widely to be used for ground of repressions in relation to critics and opponents of soviet power and personal power of Stalin. Economic crisis, collectivization and Famine of beginning 1930 accompanied by the increase of criminality at the USSR, including gangsterism. Counteraction to gangsterism in 30th of XX of century depended upon subdivisions of militia and organs of state security. In composition departments – separations of criminal search of Management of working-peasant militia of NKVD Ukrainian SRR counteraction to criminal gangsterism was included in the circle of tasks of 1st separations. To the article data are driven about participating of workers of militia in a fight against separate bands on Poltava, Sumi, Chernihiv oblast. Activity of bands in documents was that time characterized as criminal, if she had mercenary motives, and political, if she was directed against government officials. A militia actively enough and successfully counteracted to gangsterism, liquidating bands in the armed collisions, using of criminal secret-service-investigation work and help of local activists.

Key words: Ukraine, 1930, counteraction to gangsterism, GPU, NKVD, militia.

Непростим, драматичним і трагічним періодом в історії радянських державних органів правоохорони є доба 1930-х років, оскільки в той час відбувалися такі значимі для нашої історії події, як колективізація, Голодомор, індустріалізація, політичні репресії. Разом із тим продовжувалася протидія злочинності у всіх її проявах, у т.ч. і проти бандитизму. Використання історичного досвіду тих років допомагає в пошуку форм і методів організації охорони громадського порядку і протидії злочинності, оскільки багато проблем цієї діяльності актуальні й нині, в тому числі й боротьба з бандитизмом.

Актуальність дослідження визначається і практично повною відсутністю робіт узагальнюючого характеру, присвячених історії міліції 1930-х років в Україні. Тривалий період історії радянських правоохоронних органів, звісно, так або інакше вивчався дослідниками, хоча їхній інтерес до цього об'єкту на різних етапах був різним за інтенсивністю і результативністю. Наразі є лише кілька публікацій, де аналізуються деякі аспекти та фрагментарно висвітлюються певні епізоди протидії злочинності у вказаний період. Це статті Д. Никифорчука та О. Заблоцької [1], І.І. Сливича і А.М. Далекорея [2] та кілька статей автора цих рядків [3; 4; 5].

Протидія бандитизму була однією з гострих проблем 1930-х рр. Це явище не тільки впливало на життя та безпеку населення, але й регулярно привертало увагу органів влади різного рівня, як місцевої, так і республіканської. У свою чергу протидія бандитизму була одним з основних завдань міліції.

Слід нагадати, що кримінально-правове поняття банди з'явилося лише після революційних подій 1917 р., проте кримінальному праву царської Росії була відома конструкція зграї, що стало прообразом складу «бандитизму». Наприклад, О.Ф. Кістяківський зазначав: «Зграєю, або бандою, називається поєднання багатьох осіб, що погодилися скласти її з метою скоєння не стільки одного певного злочину, скільки цілого ряду однорідних або різнорідних злочинів, наперед невизначених в їх конкретному виді» [6, с. 546].

Уперше легальне визначення бандитизму в радянській Україні було здійснено в постанові РНК УСРР «Про підсудність справ про бандитизм» 1921 року. Бандитизмом визнавалось «викрадення, ушкодження, знищення майна або посягання на людське життя чи здоров'я, вчинене одним або декількома особами, з метою

дезорганізації державної або господарської діяльності Радянської влади...» [2, с. 173].

Другий кримінальний кодекс Української СРР 1927 р. закріпив відповідальність за бандитизм у ст. 56-17: «організація озброєних банд та участь у них та в організовуваних нападах на радянські та приватні установи або окремих громадян, зупинка поїздів та знищення залізничних шляхів і інших засобів зв'язку тягне за собою позбавлення волі із суворою ізоляцією на строк не нижче трьох років із конфіскацією всього або частини майна, зі збільшенням за особливо обтяжуючих обставин аж до найвищої міри соціального захисту – розстрілу, з конфіскацією майна». КК УРСР 1927 року вказує на такі форми злочинних об'єднань, як контрреволюційна організація, організація, утворена для підготування або вчинення певних злочинів, банда, збройна банда [7, с. 204].

У тому ж 1927 р. ЦВК СРСР затвердив Положення про злочини державні (контрреволюційні й особливо небезпечні для СРСР злочини проти порядку управління), де диспозиція бандитизму розкривалася дещо інакше: «Бандитизм, тобто організація озброєних банд і участь у них і в організовуваних ними нападах на радянські та приватні установи або окремих громадян, зупинка потягів і руйнування залізничних колій і інших засобів сполучення і зв'язку» [8, ст. 123].

У 1928 р. до переліку злочинів, боротьба з якими була в компетенції Державного політичного управління, був внесений також і бандитизм, що свідчить про віднесення цього складу злочину до політичних злочинів, за допомогою яких каралися ті верстви населення, які не сприймали радянську владу [1, с. 114].

Проте надалі (1930-ті рр.) на еволюцію кримінального законодавства вплинув новий поворот у внутрішній політиці. Сталін добився завершення непу і трансформації його в процеси колективізації та індустріалізації, здійснювані в примусовому порядку. Такий «великий поворот» викликав невдоволення серед деяких соціальних верств, і передусім селян, що виразилося, зокрема, в прояві нової хвилі селянського опору, але тепер уже не широкого кола селян, як у 1918–1921 рр., а серед заможнішої верстви селянства (так зв. «куркульський бандитизм»). Подібного роду активний опір як представників куркульства, так й інших категорій осіб, які були не згодні з політикою радянської влади, дав підстави компартійній верхівці визначити це явище як «посилення класової боротьби» з відповідними жорсткими заходами держави проти тих, хто зазіхав на соціалістичні засади, включаючи використання кримінально-правового засобу.

У 1930-ті рр. під бандою в теорії радянського кримінального права розуміли стійку, озброєну групу осіб, що складалася не менше чим із двох осіб і мала на меті здійснення нападів на державні, громадські установи чи підприємства або окремих осіб. З моменту появи в радянському кримінальному законодавстві складу бандитизму виникла проблема розмежування його з деякими складами злочинів, зокрема з розбоєм. Схожість бандитизму і розбоєм була зумовлена тим, що обидва ці злочини виражалися, як правило, в посяганні на окремих громадян або на державні, громадські підприємства й організації. Крім того, бандитські напади, так само як і в разі розбою, могли бути поєднані із застосуванням відносно потерпілих насильства, небезпечного для життя і здоров'я. Слід відзначити, що в теорії радянського кримінального права того часу так і не був вироблений єдиний критерій розмежування даних складів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в 1930-ті рр. в СРСР кримінальне законодавство в цілому мало вектор розвитку, спрямований на розширення і посилення кримінальних репресій, що зумовлювалося низкою внутрішніх (в основному) і зовнішніх чинників (реалізація політики колективізації і індустріалізації, необхідність забезпе-

чення жорстких заходів соціального управління, зважаючи на потенційну військову загрозу та ін.). Характерно, що в 1930-і рр. акцент робився на політичному складнику бандитизму. Термін «бандитизм» став застосовуватися для обґрунтування репресій стосовно супротивників радянської влади та особистої влади Й.В. Сталіна. Категорія бандитизму отримала необґрунтовано широке вживання в юридичній літературі. Насправді ж політичний бандитизм існував в перші роки радянської влади, оскільки бандитські напади використовувалися класовими супротивниками нової влади, в тому числі й для реставрації колишнього політичного режиму. Політичний бандитизм початку 1930-х років був радикальнішим, ніж у 1920-х рр. Селяни, що брали в руки зброю, не лише протестували проти окремих заходів державної політики, але й виступали проти радянської влади в цілому.

Треба підкреслити, що економічна криза, колективізація і Голодомор початку 1930-х років супроводжувалися зростанням злочинності в СРСР, у тому числі тяжких злочинів, зокрема вбивств. Апогей припав на 1929–33 роки. Дослідник В.М. Нікольський відзначає, що в роки Голодомору відносна частка заарештованих за контрреволюційні злочини зменшилася до третини, але значно зростає показник кримінальних злочинів – більш ніж у чотири рази [9, с. 20].

З метою більш поглибленого вивчення вбивств Інститут кримінальної політики в 1935 р. провів вибіркоче вивчення справ про вбивства в 13 краях і областях РРФСР і в Україні. У результаті вивчення і систематизації цих матеріалів було узагальнено деякі дані про мотиви і форми цих злочинів по декількох сотнях справ. На основі цих даних була дана така класифікація мотивів убивств: 1) вбивства у сварці (20%); 2) вбивства з помсти (17,9%); 3) вбивства з користі (12,1%); 4) вбивства з ревнощів (9,2%); 5) вбивства з хуліганських мотивів (4,7%); 6) вбивства на ґрунті сімейних непорозумінь (3,8%). Окрім цих мотивів, указувалося і на деякі інші: вбивства з метою приховання інших злочинів – 0,9%, вбивства в стані сильного душевного хвилювання – 9,8%, вбивства як результат самосуду – 1,3% і т. д. Окрім указаних категорій відмічався порівняно високий відсоток убивств, здійснених із необережності, – 12,2%, унаслідок перевищення меж необхідної оборони – 2,1%.

Зіставляючи мотиви вбивства з віком засуджених, співробітники даного Інституту вказували на відносно високий відсоток вбивств, що припадав на неповнолітніх до 18-річного віку за мотивами помсти і за мотивами сварки. Серед засуджених за вбивства у віці від 19 до 24 років відмічався відносно підвищений відсоток вбивств, здійснених за мотивами сварки і хуліганських спонукань і певною мірою на ґрунті сімейних непорозумінь. Вбивства за корисливими мотивами переважно здійснювалися декларованими елементами та дуже тісно перепліталися з розбоями і грабежами. У вбивствах у сварці високий відсоток становили одноосібники й колгоспники. До цієї ж категорії засуджених відносився і підвищений відсоток вбивств, здійснених із хуліганських спонукань.

Між тим характер самих убивств, а також склад їх виконавців говорили про підвищену соціальну небезпеку цього роду злочинів. Так, наприклад, 29% усіх засуджених за вбивство вчинили цей злочин не одноосібно, а в співучасті з іншими особами, з одного боку, 3/4 засуджених є особами, які довели свій злочин до кінця, тобто в результаті їхньої дії настала смерть потерпілого. Автори цього аналізу (серед яких, до речі, була дочка А.Я. Вишинського – Зінаїда Андріївна) резюмували: «Наш загальний висновок відносно м'якості репресії у справах цього роду залишається непорушним» [10, с. 19–21].

Хоча у наведеному аналізі не констатується, яка кількість убивств припадає на діяльність банд, проте там є вказівка, що ними здійснюється більшість вбивств із корисливих мотивів. Можна припустити, що і частина вбивств

із помсти також здійснювалася членами банд, особливо якщо це був політичний бандитизм. Таким чином, можна стверджувати з високою долею достовірності, що на банди припадала досить значна частина вбивств.

Протидія бандитизму в 30-і роки ХХ століття покладалася на підрозділи міліції та органи державної безпеки. У складі відділів – відділень кримінального розшуку Управління робітничо-селянської міліції (УРСМ) НКВС УНКВС УСРР – протидія кримінальному бандитизму входила в коло завдань перших відділень. У складі 3-х відділів УДБ НКВС – УНКВС, які виконували контррозвідальні функції, діяли 3 відділення, які займалися боротьбою з політичним бандитизмом. Також боротьбою з політичним бандитизмом займалося 2-е управління (контррозвідальне), а боротьбою з антирадянськими формуваннями – 3-є управління (таємно-політичне) [11, с. 497–498].

У документах тих часів зберігається чимало свідчень щодо протидії бандитизму й участі в цьому органів міліції. У січні 1931 р. Зіньковським райапаратом Полтавського оперсектора ДПУ на хуторі Мотежі Зіньковського району була виявлена банда Щербаня, що вчинила ряд зухвалих нальотів і терактів на території Сумського округу. Для ліквідації вищезгаданої банди на місце виїхав райуповноважений Зіньківського райапарату ДПУ Окс із групою працівників райміліції. Банда вчинила озброєний опір, і в тригодинній перестрілці Окс, що особисто керував операцією, був важко поранений в груди. Будучи пораненим, він продовжував керувати операцією. Міліціонер Зіньківської райміліції Ошега, що знаходився у складі групи, отримавши завдання підпалити будинок, в якому сховалися бандити, незважаючи на безперервний вогонь із боку останніх, сміливо підійшов до будинку і підпалив його. Бандити Куценко і Водченко, вискочивши з будинку, намагалися сховатися, але були вбиті на місці. За виявлену стійкість і мужність під час операції з ліквідації банди Щербаня райуповноваженого Окса нагородили срібним годинником; міліціонера Ошегу – металевим годинником. Обом із написом «Від колеги ДПУ УСРР за активну боротьбу з контрреволюцією» [12, с. 248–249].

7 липня 1931 р. ДПУ УСРР видало наказ про заохочення групи співробітників харківської міліції, що також відзначилися в боротьбі проти бандитизму. У наказі, зокрема, вказувалося: «Сумським оперативним сектором ДПУ вдало ліквідовані бандитські угруповання (банда Сусіденка, Шутька, Єрмоленка, Кривоноса та ін.), що оперували на території Сумського оперативного сектора ДПУ. За виявлену енергію, ініціативу і особисту відвагу учасників операції нагороджую: інспектора Харківської міжрайонної групи міліції т. Островського, керівника групи по б/б (боротьби з бандитизмом – Г.В.) № 2; співробітника опергрупи по б/б № 1 т. Олійника – кожного зброєю системи «Коровіна», калібр 6,35, з написом «Від колеги ДПУ УСРР за успішну боротьбу з бандитизмом»; співробітника оперативної групи по б/б № 1 т. Голуба Ф.М.; співробітника оперативної групи по б/б № 1 т. Середу Г.Я. – кожного годинником із таким же написом; інспекторові Харківської міжрайонної групи міліції т. Сабітову-Сабержану, заст. начальника опергрупи по б/б № 1; співробітників опергрупи по б/б № 1 т. Ковшарову Є.І., що виявив наполегливість і енергію в оперативних діях з ліквідації банд, оголошую подяку від колеги ДПУ УСРР» [13, с. 249].

У зв'язку з ліквідацією в республіці округів ще у 1931 р. в Харківській міліції було створено оперативний сектор, який обслуговував нинішню територію Харківської, Полтавської та Сумської областей. При секторі діяла оперативна група по боротьбі з бандитизмом і злочинністю. До неї увійшли досвідчені оперативні працівники О.І. Костенко, І.Г. Кривокоць, О.І. Нікольський, П.Т. Себка та інші на чолі з Михайлом Миколайовичем Журбою. Співробітники групи часто знаходилися у від'їждженні, організували і контролювали оперативну

роботу міліції на місцях, включалися в заходи з ліквідації бандитизму і грабіжницьких зграй [14, с. 47]. За спогадами П.Т. Себка, влітку 1932 р. його разом із 6-ю іншими співробітниками карного розшуку відрядили в Полтаву і поставили завдання ліквідувати небезпечну банду грабіжників, які здійснювали розбійницькі напади на кооперації та колгоспників. Ця банда, яку очолював закоренілий кримінальник Півень, лотувала в радіусі 30–40 км від залізничної станції Абазівка. Вночі бандити вибивали вікна, вривалися у будинки, зв'язували господарів, забирали майно, хліб і ховалися. П.Т. Себка вдалося затримати одного з бандитів та перевербувати його. Через кілька днів цей новий інформатор повідомив, що частина банди разом із Півнем знаходиться у населеному пункті Кобишани (нині у складі Полтави). Була створена оперативна група, яка застала 6 бандитів зненацька і захопила їх без жодного пострілу. За кілька днів сам ватажок банди «розколовся» і повідомив, де знаходяться інші 17 бандитів, які й були заарештовані. Банді Півня настав кінець [15, с. 68–69].

У 1932–1933 рр. в районі села Манжелія (нині Глобинський район Полтавської об.) діяла банда Загорулько. За ніч вони здійснювали зазвичай не менше двох-трьох крадіжок худоби або зерна з колгоспів, частими були квартирні крадіжки і грабежі зі вбивствами, підпали. За короткий час у Манжелії куркульські банди вбили голову колгоспу Сапету, по-звірячому зарубали голову Броварковського комітету бідноти Беленко, спалили скирту колгоспного сіна і комору з посівним матеріалом. У банді було сім осіб. Орудувала вона в основному в селах Ламаному, Сиротенках і Манжелії. Бандити – всі з місцевих жителів – добре знали населення хуторів і сіл, усюди мали родичів і близьких, які укривали їх від органів влади. До весни 1933 р. троє бандитів були заарештовані, а четвертий, не бачачи кращого виходу, втік кудись у Донбас. Але двоє бандитів – Загорулько і Сиротенко – продовжували безчинствувати. Працівники міліції зробили незвичайний крок – написали листа ватажку банди з пропозицією здатися. Розуміючи, що його рано чи пізно все-таки схоплять, Загорулько з'явився сам і здав зброю [16, с. 378–382].

Наведемо ще один документ, що стосується подій вже в Чернігівській області. 28 грудня 1932 г. на хуторі Рубіж Корюківського району Чернігівської області оперативною групою Корюківської райміліції під керівництвом уповноваженого оперода ГУРСМ УСРР після озброєного опору був ліквідований ватажок бандугруповання, що вчинив до 60 озброєних пограбувань, Момот (убитий) і затриманий активний учасник Летуга Федір. Наказом ДПУ від 13 квітня 1933 р. за виявлену енергію при ліквідації злочинного угруповання учасникам операції: уповноваженому оперода ГУРСМ УСРР Костикову, уповноваженому Корюківської райміліції Якимовичу, міліціонерам Корюківської райміліції Кузьменку і Царію була оголошена подяка, і вони були премійовані місячним окладом кожний. Місцеві активісти, що брали участь в операції, із с. Рибинськ Корюківського району Говенко, Ращипа і Толстоногов були премійовані відрізами тканини на костюм кожний [17, с. 253].

А ось щодо іншої банди, що також діяла тоді на Чернігівщині, в документі вживається термін «політична банда». Таке формулювання було їй надано за те, що це угруповання в кількості 9 осіб на чолі з Хоменком у перших числах лютого 1933 р. здійснило звіряче вбивство голови колгоспу і 2 активістів у с. Дремайлівці Ніжинського району. Банда готувала ряд інших нальотів і терактів над сільактивом.

Для ліквідації банди була виділена оперативна група чисельністю в 7 кінних міліціонерів під керівництвом уповноваженого Ніжинської райміліції Тараненка. 25 лютого вона виявила банду і вступила з нею у бій. Банда чотири рази намагалася атакувати опергрупу. Під час першої

атаки міліціонери Кириченко і Лиштван, що кинулися назустріч бандитам, були поранені: Кириченко – у бік, Лиштван – у стегно. Поранений Лиштван, незважаючи на зосереджений на ньому вогонь, відстрілюючись, залишався до кінця операції біля свого пораненого товариша Кириченка, чим врятував йому життя. Після поранення двох указаних міліціонерів Брагинець обійшов бандитів з тилу і, несподівано накинувшись на них, убив ватажка банди Хоменка. Інші учасники операції, атакувавши в лоб трьох бандитів, що залишилися, убили їх. В убитих бандитів виявилися 3 рушниці й один обріз.

Відмічаючи героїзм, стійкість і мужність учасників операції, керівництво ДПУ нагородило керівника операції уповноваженого Ніжинської райміліції Тараненко Василя бойовою зброєю з написом «За активну боротьбу з бандитизмом», а міліціонерів Кириченка Павла, Лиштвана Івана і Брагинця Василя – годинниками з таким же написом, надавши Кириченку і Лиштвану після виходу з госпіталю

санаторне лікування. Міліціонерів Шахрая, Фило, Романа і Белоусова нагородили грамотами [18, с. 253].

Щодо покарань злочинців у 1930–1936 рр. ученими виявлено три основні тенденції: 1) зменшення процентних показників розстрілів, заслань і висланих; 2) зростання відносних часток ув'язнення; 3) стійке збільшення виправдань та звільнень, зі швидким їх падінням в останні два роки [9, с. 28].

Отже, в нормативно-правових актах кінця 1920 – початку 1930-х років були дані визначення понять «бандитизм» і «банда», проте чіткого розмежування між бандою та розбоям радянська теорія кримінального права не зробила. З початком «всеосяжної колективізації» поняття «бандитизм» політизується, набуває широкого поширення термін «політичний бандитизм». У першій половині 1930-х рр. міліція досить активно та успішно протидіяла кримінальному бандитизму, ліквідовуючи банди у збройних сутичках, використовуючи агентурно-розшукову роботу і допомогу місцевих активістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никифорчук Д., Заблоцька О. Науково-історичний аналіз боротьби з бандитизмом в Україні в період 1922–1940 років. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 108–114.
2. Сливич І.І., Далекорей А.М. Еволюція законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за бандитизм. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Частина 4. С. 169–174.
3. Греченко В.А., Ключко А.М. Злочинність в УСРР та протидія їй у першій половині 1930-х років. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 88–94.
4. Греченко В.А., Московец В.І. Діяльність міліції щодо протидії злочинності в УСРР у середині 1930-х років. *Право і Безпека*. 2018. № 1. (68). С. 17–24.
5. Греченко В.А., Россіхін В.В. Деякі основні аспекти діяльності міліції УСРР у 1933 р. *Право і Безпека*. 2019. № 1. (72). С. 35–40.
6. Кистяковский А. Ф. Общее уголовное право с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Ч. общая. Киев : Типография. С.В. Кульженко (б/г.). 850 с.
7. Беницький А.С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з кримінальним кодексом УСРР 1922 і 1927 рр. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 4. С. 197–206.
8. Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для СССР опасных преступлениях против порядка управления) : постановление ЦИК СССР от 25.02.1927 г. *СЗ СССР*. 1927. № 12. Ст. 123.
9. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.) : історико-статистичне дослідження : автореф. дис. ... док. іст. наук : спец.07.00.01 «Історія України». Донецьк, 2003. 41 с.
10. Герцензон А., Вышинская З. Борьба с убийствами в судебной практике 1935 г. *Социалистическая законность*. 1935. № 12. С. 19–22.
11. НКВД – МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) / Сборник документов ; авторы-сост. : Н.И. Владимирцев, А.И. Кокурин. Москва : Объединенная редакция МВД России, 2008. С. 497–498.
12. Наказ Державного Політичного Управління УСРР про нагородження райуповноваженого Зіньківського райапарату ДПУ т. Окса і міліціонера т. Ошега за ліквідацію банди Щербаня 14 квітня 1931 р. / П.П. Михайленко, Я.Ю. Кондратьєв. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917–1945). С. 248–249.
13. Про нагородження співробітників харківської міліції: наказ ДПУ УСРР 7 липня 1931 р. / П.П. Михайленко, Я.Ю. Кондратьєв. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917–1945). С. 249.
14. Михайлюк Н.Т. Рожденная революцией: очерк истории милиции Харьковщины (1917–1982 гг.) : рукопись. 164 с.
15. Курило С.Г. Жизни своей не щадя: Из истории милиции Харьковщины. Харьков : Прапор, 1987. 295 с.
16. Шолошенко А.В. годы развернутого наступления социализма. *Из истории милиции Советской Украины*. ; Ю.В. Александров и др. ; ред. П.П. Михайленко. Київ, 1965. 400 с.
17. Приказ ГПУ УСРР о награждении участников операции по ликвидации бандгруппировки Момота 13 апреля 1933 г. / П.П. Михайленко, Я.Ю. Кондратьєв. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917–1945). С. 253.
18. Приказ ГПУ УСРР о награждении работников Нежинской милиции 16 апреля 1933 г. / П.П. Михайленко, Я.Ю. Кондратьєв. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. Київ : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917–1945). С. 253.